

Nerazlučive veze poezije, odnosno literature uopšte, istorije i stvarnosti, tako očigledne kod dela iz minulih epoha, i tako problematične i neuhvatljive kod dela naše savremenosti, očituju se u pesniškom i kritičarskom delu Tomasa Sternza Eliota na izuzetan način predstavljajući, istovremeno, njegovu osnovu i ono što iz njega rezultira. Dakle, problem je znatno širi nego što ga postavlja Jovan Hristić u predgovoru za Eliotove Izabrane tekstove govoreći o svojevrsnom nadovezivanju i dopunjavanju dveju osnovnih oblasti Eliotovog stvaralaštva. Ne osvrćući se mnogo na to da li su njegovi teorijski stavovi implicitno ili eksplicitno sadržani u poeziji, odnosno da li pojedini stihovi, lucidnošću i sentencioznošću gotovo prevazilaze izvesne njegove teorijske definicije, ostaje nam da pokušamo da ostarimo jedan novi pristup, jednu novu sintezu stavova koje je u odnosu na ove probleme zauzima (pretežno u svojoj teorijskoj misli) stvaralac koji je težio da načini mostove između vekova i literatura.

U stvari, možda bi trebalo preokrenuti naš naslov, tako da se krene upravo od Eliotovog shvatanja, ili, bolje rečeno osećanja stvarnosti. To osećanje najverovatnije počiva na jednoj specifičnoj svesti o kontinuitetu vremena, zapravo o nizovima vremena (prošlost, sadašnjost i budućnost) između kojih postoji sadejstvo koordinirano principima samoga života i veze čija je priroda veoma raznovrsna: spiritualna, metafizička, materijalna...

No, naravno, to nije jedini aspekt njegovog osećanja stvarnosti. Onako kako danas možemo da ga sagledamo, znači na osnovu Eliotovog dela, to osećanje ostaje pretežno izvan sfere konkretnog. I konkretnost koju njegova poezija nužno sadrži paradoksalno je apstraktna. I ona je, pre svega, odraz i izraz jednog pesnika, njegovog genija i erudicije, a ne jednog čoveka, njegovog života i emocija. Metafizičko-intelektualistički obojena, Eliotova poezija je snažno prožeta težnjom za specifičnom objektivnošću.

Nesto slično važi i za njegovu kritiku. U njoj se konkretno raspravlja o literaturi (svojevrsnoj apstrakciji) kada je reč o pojedinih delima, autorima i epohama, a veoma apstraktno kada se izvlače zaključci i zakoni.

Zbog svega toga, kada govorimo o Eliotovom osećanju stvarnosti, moramo da razgraničimo pesnika i kritičara od čoveka, i tada zaključujemo, analogno Hristićevom mišljenju da je Eliotovo osećanje istorije „sasvim literarno“, da je i shvatanje stvarnosti koje je našlo mesta u njegovom delu prvenstveno literarno.

Eliotovo shvatanje istorije, međutim, usko je povezano sa shvatanjem tradicije; gotovo bismo mogli da kažemo da ga istorija zanima samo kao funkcija tradicije. Tradicija, po njemu, „na prvom mestu obuhvata osećanje istorije za koje, bezmalno, možemo reći da je neophodno svakom onom ko bi htio da bude pesnik i posle svoje dvadeset i pete godine, a to osećanje istorije uključuje zapušanje ne samo onoga što je prošlo u prošlosti, već i što je sadašnje u prošlosti, osećanje istorije prisiljava čoveka da ne piše prozet do srži samo svojom generacijom, već sa osećanjem da čitava evropska literatura počev od Homera, i u okviru nje literatura njegove sopstvene zemlje, istovremeno egzistiraju i istovremeno sačinjavaju jedan poredak“ (Tradicija i individualni talenat).

Ovaj stav u kome se tradicija usko preplela sa istorijom, primajući neka od njenih obeležja, pre svega njen relativno logičan i kontinuiran tok, mogao bi da se prihvati kao jedna od početnih Eliotovih definicija tradicije, odnosno njenih određenja u odnosu na istoriju i poeziju. „Takav istorijski smisao, što znači smisao za vanvremensko kao i za vremensko, ili za vanvremensko i vremensko uzeto zajedno, jeste ono što jednog pisca čini tradicionalnim. A to je u isti mah i ono što kod pisca pobuđuje najsnaž-

niju svest o njegovom mestu u vremenu, o njegovom savremenosti.“ Tako, po Eliotom shvatanju, tradicija i istorija utiču na poeziju i ova, istovremeno, utiče na njih. Njihove tokove karakteriše neprekidno nadopunjavanje, neprekidni razvoj. Samo uz duboku i neprestano prisutnu i razvojnu svest o istoriji i tradiciji pesnik može da ostvari svoje delo na logičan i, istovremeno, značajan način. Tradicija, veoma kompleksno shvaćena, daleko kompleksnije nego što Eliotovi tumači uspevaju da je ekspliciraju, sa istorijskim i sazajnim prednostima i kvalitetima koje nosi i svojom plodotvornom dialektičkom, predstavlja najširu zakonitost koja se prostire na sva tri niza vremena i, preko konkretnih delanja među kojima Eliota zanima umetnost, odnosno poezija, ostvaruje njihovo jedinstvo. Stoga je tradicija neka vrsta najvišeg principa umetnosti: prvi uslov za uspešno delanje.

Tradicija se ne sme svesti na sadejstva bliških generacija. Da bi njen uticaj bio u najvišem smislu plodotvoran, potrebne su daleko šire sinteze. Naravno da je za tako nešto potrebno izvrsno obrazovanje, zapravo, sledi iz Eliotovog primera, klasično obrazovanje. Međutim, Eliot uspeva da izbegne uspostavljanje šablonske i ne-

realne proporcije između znanja i poezije, odnosno svega ostalog što ovu tim ili je bilo za njen nastanak. „Čak će se do kazati da veliko znanje umrtvljuje ili izvitoperava poetsku senzibilitet“, napominje on u navedenom eseju.

Ostavljajući, dakle, otvorenu mogućnost za šire i slobodnije tumačenje svojih misli, on svojim pesničkim delom ipak otkriva svega jednu nijansu njihove konkretizacije. On nastoji da uspostavi kontinuitet sa klasičnom epskom tradicijom, da je evocira, proučava Vergilija i Dantea, poziva se na Homera, piše o engleskim metafizičarima i ostvaruje se u svojoj poeziji upravo onako kako je i kazao da se mora ostvarivati: uz ograničavanje. Ni njegova erudicija nije neiscrpna. On pominje svetsku literaturu ali mnogo više govori o evropskoj.

„Nijedan pesnik, nijedan umetnik nema sam za sebe celovito značenje. Njegov značaj, ocena njegovog dela jeste ocena njegovog odnosa prema mrtvim pesnicima i umetnicima“, kaže, sa dodaje: „Mislim da je ovo princip estetičke, a ne samo istorijske kritike.“ To znači da po njegovom shvatanju estetičke kriterijume treba formirati upravo na delima prošlosti. No, naravno, ukoliko estetičke kriterijume pruža prošlost, no-

vo, koje je takođe veoma bitna nijansa umetničkog dela, može da da samo sadašnjost. Međutim, njegova teorijska misao zapada time u koliziju koju on nije uspeo da razreši. Naime, ukoliko estetičke kriterijume daje prošlost a nove kvalitete sadašnjost, kakve nadopune, kakvo usavršavanje moraju da pretrpe ti kriterijumi da bi mogli da vrednuju često veoma složenu novinu? Mada govori o saobražavanju novog sa tradicionalnim, i veoma brojnim nijansama tog saobražavanja, Eliot nije dovoljno precizan kada je u pitanju kontinuirani razvoj estetičkih kriterijuma, odnosno nemogućnost njihovog prostog prenošenja iz epohe u epohu. Njegovo tvrđenje da je naznačeno „konceptiju poezije kao živice celine čitave poezije koja je ikada napisana“, ne umanjuje ovaj propust.

Istovremeno, zadržavajući se na već pomenutim i mnogim drugim složenim kategorijama, svojom „Bezličnom teorijom o poeziji“ čija je osnova depersonalizacija pesnika, njegovo pretvaranje u medijum, u nepristrasno svedoka, putem „objektivizacije“ poetskog čina i oslobodenja od neposrednih i nekontrolisanih emocija, Eliot je u znatnoj meri zapostavio bitne i univerzalne kategorije kakve predstavljaju čovek i njegova svest i zapao u vode nedovoljno zasnovanog objektivizma.

Zapadajući u spekulaciju, on je ipak u znatnoj meri uspeo da spreči šabloniziranje i dogmatiziranje svoje misli: „Prilikom pisanja poezije ima mnogo toga što mora biti svesno i namerno. U stvari, rdav pesnik je obično nesvestan tamo gde treba da bude svestan, i svestan tamo gde treba da bude nesvestan. Obe te greške čine ga „ličnim“. Poezija nije puštanje na volju emociji, već bežanje od emocije; ona nije izraz ličnosti, već bežanje od ličnosti. Ali svakako, samo oni koji imaju svoju ličnost i svoje emocije znaju šta znači želiti da se pobegne od njih.

Pet godina kasnije, 1924. objaviće Breton svoj značajni prvi „Manifest nadrealizma“ u kome obelodanjuje jednu povezu drugaćiju viziju nastanka i funkcija poezije. Tradiciju i klasične uzore nadrealizam odučeno stavlja na stranu. Njegovi vrhunski imperativi su: razbijanje ljuske objektivnog, oslobodenje subjekta i bezmerno ispoljavanje, ronjenje u neshvatljivo! Tako će dva velika vizionara, Eliot i Breton, rastavljena nečim mnogo širim nego što je kanal La Manš, nastaviti da razvijaju svoje misli u suprotnim smerovima, a da monopol nad poezijom i istinom vreme ne dodeli ni jednom ni drugom.

PRIOLOG TUMAČENJU ELIOTOVOG SHVATANJA

POEZIJE ISTORIJE

STVARNOSTI

srba ignjatović

ISAK

1

Jednom kad je more okivalo vreme došao je Isak u posetu majci, dok je prebivao po staroj balazajci, sakrila se tuga u tremove neme.

Devojčice neke donesoše grožđa.

U zidove bele utkala se svetlost.

Leže na asuru Isak, na brevet od gvožđa starog zardalog. Posmatraše svetlost,

umiranje s granicama dečjim. „Hajdemo na pesak!“ viknu stari Jakov, ispunivši tesna vrata telom, netim poput svetlosti iz sebe i za tren Isakov

prekide dah i zvuke instrumenata. Majka umesi hleb, ispeče u pepelu, a žuta sipljiva mačka polete za nekom

2

Poljem Isak šeta, dan se bista. Pesak na obali reke isčari, iz krinova nova suza Nivalisa poput zvezde javi se i skri.

Isak ima oči koje bude lišće, njegove reči u pesku se gnezde, kupaju na reci, trunu na đubrištu, njegovi smehi na vrancima jezde.

Ono voli što se voli i volelo, voli omrzlo i zamrzlo, cveto pod njegovim okom što boli i što je bolelo, on voli reke, pesak, on voli srce cveta.

Isak voli trag zvezda i glista. Svaka trava za njega je sveta. Isak poljem šeta, dan se bista.

16. apr 1959. Beograd

MIRO GLAVURTIĆ

KANDILO

3

Kiša je padala po celoj zemlji; bila je to jedna tečna pesma neba. Isti je miris bio svakog hleba, isto su zvonili čurdopi i kremliji.

Došao je Isak sa kišom u zoru i rusu kosu prosu po usuri, umoran leže, usni: u prozoru igrao se sunce senkom koju baca oblak suri.

San beše produžetak jave. Majka prošetala sobom Isakova sna, dok se sa reke stari lađari ne jave pesmom koju pamti, koju kao svoje ime zna.

Na stropu ove sobe garave od sveće i lumina igrao je njegov lik koji se provukao kroz koprane i zaborave.

5. Jul 1959. Katar

S A B A T

Ja i Isak odlazimo u polje. Čujemo frule kako se suočavaju s postojanjem i posmatramo probaznost svih stvari, a frule velike ergele. Mi onda odstojanjem

od velikog stabla baobaba merimo veličinu našu u zvezdanom poretku i polje lagano pada. Zatim se pomerimo prema okeanu i čekamo prihtku retku,

reću od najrede zverke, da vidimo Boga, i svetlost pada, a sasvim s leva gde se ugiba trava, spušta se Njegova noga.

Ko kaže da ga nema? Vide ga kamen, Rosa ja i moj dobar drug Isak. Isak se oglaš: Danas je saba! Da, kažem ja, čuješ li kako Jeruzalem peva!

25. avgust 1958. Beograd

TREĆA PESMA ZA IZABELU

Izabelo, vratiću ti detinjstvo u poemi. Ti ne znaš što fantazam od ljubavi može da učini. Predstavicu te staroj boemi kao najlepši cvet. Matrozi gubavi

na oltarnoj lađi koja čezne za javom i obalama nepoznatim, sanjaju te, i u snu približavaju se trom plavom oku ko nebu koje nejasno slute.

7. apr 1961. Beograd

ZVEKIR

Neka ljuti zvekir zvečne. Neka čine cik zore u travi. Neka se božanstvo ovoj truleži javi. Neka golem narod klekne.

U krljeki jedan dečak čuva aždaju. Ona lađiše na njegovu glavu. Neka pojnicu prelaze Mlaru. O krvi među sobom nagažđaju.

Sloboda jede meso i užas hrani. Kandilo gori u odajama tamnim.

5. mart 1962. Beograd